

URSULA OBERST

El trastorn del nen consentit

*Manual per a pares i mestres
desorientats*

Pagès editors
LLEIDA, 2009

© Ursula Oberst, 2009
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S.L., 2010
C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat

Primera edició digital (e-pub): maig de 2010
ISBN: 978-84-9779-931-7

Aquesta edició correspon als continguts
de la segona edició en format paper de desembre de 2009

PRÒLEG

NENS MALCRIATS, PARES DESORIENTATS

Un exemple típic: la vida d'en Marc.

Marc és el fill únic de la Sílvia i d'en Joan. Sempre era un nen molt llest, molt espavilat, i els seus pares estaven encantats amb ell. Ja que havien de treballar molt i per a això no volien tenir més fills, el mimaven molt, i com que ells havien sigut educats de forma més aviat autoritària, la Sílvia i en Joan pensaven que li havien de deixar el màxim de llibertat per estalviar-li les frustracions que ells havien patit de nens.

Resulta que en Marc era un nen una mica mogut, difícil i rebel. Quan se li negava alguna cosa, reaccionava amb rebequeries difícils de controlar, perquè, a més, acostumaven a produir-se en situacions on els pares estaven exposats a una possible crítica pública. Les amenaces no servien per a canviar l'actitud del nen; al contrari, en Marc es comportava de forma cada cop més tirànica. En Joan no tenia inconvenient de donar-li alguna bufetada, però la Sílvia s'oposava rotundament a utilitzar càstigs físics. Amb el resultat que en Marc, per por a la fúria del pare, es mostrava més obedient en la seva presència, però de forma més insuportable quan estava amb la mare. Al final, els pares, després de moltes discussions entre ells, optaven per ser indulgents amb el nen, tot satisfent els seus capricis, i així les coses a casa funcionaven bastant bé. De totes maneres, en Marc encara era un nen petit, i els pares confiaven que aquests petits defectes es perdrien sols amb l'edat.

Quan en Marc, als tres anys, començava a anar al col·legi, es veia de seguit que era un nen intel·ligent, però indisciplinat i impulsiu. No estava mai d'acord amb el que es feia a classe, tot li resultava avorrit, però mai no proposava alternatives. A més, sempre havia de ser el primer. Quan per exemple s'havia de formar una fila per anar a un lloc, en Marc havia de ser el primer, i per aconseguir-ho, no dubtava a apartar i empènyer els altres. Se saltava les normes i començava a ficar-se en baralles amb els altres nens.

Quan va entrar a primària, els problemes augmentaven. Els pares dels altres nens es queixaven que els seus fills havien sigut amenaçats per en Marc. Mentre a l'etapa de l'educació infantil, en Marc s'havia avingut amb les mestres, a primària va començar a desafiar-les no atenent les seves ordres i negant-se a col·laborar a classe. Diverses vegades, la tutora havia de citar els pares a una entrevista per a confrontar-los amb aquest problema, però aquests, sorpresos i ofesos, no veien cap problema de conducta a casa. Sospitaven que eren les mestres que, per falta de professionalitat, no sabien manejar els nens, i estudiaven la possibilitat de canviar en Marc de centre.

En el moment d'entrar a l'adolescència i ja a secundària, Marc havia començat a presentar problemes que preocupaven fins i tot els seus pares. El seu rendiment acadèmic havia caigut en picat, perquè estava més ocupat a desafiar els professors i a intimidar els companys de cursos inferiors que a treballar. A la tarda es dedicava a vagar pels carrers amb els seus «col·legues» o pel centre comercial.

Als 15 anys ja fumava porros de forma habitual i, en una ocasió, el van enganxar passant marihuana. Els pares, ara greument preocupats, intentaven disciplinar-lo mitjançant amenaces i càstigs. Però ja no li feien efecte, i els pares temien allò pitjor: fracàs escolar, abús de substàncies i delinqüència. En aquest moment, decideixen portar-lo a la meua consulta.

Què li havia passat al Marc? ¿I qui té la culpa que un nen intel·ligent i encantador s'hagi convertit en un adolescent conflictiu? El col·legi responsabilitza els pares, els pares desconfien del col·legi, un pediatra o psiquiatra possiblement hauria culpant la biologia i diagnosticat un trastorn de dèficit d'atenció amb hiperactivitat o un trastorn negativista-desafiant. Però no es tracta de repartir culpabilitats, sinó de fer propostes alternatives.

És cert que la Sílvia i en Joan s'adonen massa tard que havien donat al seu fill tot el que els demanava, i que ara creu que el món li pertany. Per estalviar-li frustracions, havien satisfet tots els seus desitjos,

comoditats i capricis, i ara s'adonen que així no ha pogut aprendre a utilitzar l'esforç i el sacrifici per a obtenir alguna cosa. Per ajudar-lo i per mostrar-li afecte i suport, els pares s'havien posat del seu costat en qualsevol conflicte amb altres nens i amb els seus professors, però d'aquesta manera li han ensenyat que ell sempre té la raó i que els altres només el volen empipar. No s'havien preocupat per la seva educació en valors, i ara no els coneix ni els respecta. I per estar massa ocupats, havien oblidat ensenyar-li la convivència.

És cert que el col·legi tampoc ha sabut reconduir l'actitud d'en Marc cap a una cosa positiva i així evitar aquest desenvolupament negatiu. Però, ¿com s'ha de fer, doncs? ¿Com poden educar els pares i les mares, mestres i professors, de forma no autoritària, però sense consentir i sense convertir el nen primer en un petit tirà i després en un gran dictador? D'alguna manera intuïm el que no s'ha de fer, però no sabem què és allò correcte i com s'ha de portar a terme.

Quan dono el curs «Educació per la Convivència» per a pares i mares o per a professors de diferents tipus de centres i nivells educatius, acostumo a començar per preguntar als participants si coneixen les tres regles d'or de l'educació: suborn, amenaces i xantatge. Els participants riuen, perquè es reconeixen: d'alguna manera tots sabem que ni el suborn ni la promesa d'algun premi, ni l'amenaça amb un càstig, i menys encara el xantatge (la retirada d'un premi o d'una altra conseqüència positiva) són els mètodes més adequats per a una educació d'avui dia. Però tots i totes els hem utilitzat alguna vegada. Sabem que hem d'educar d'una altra manera, tot buscant la comprensió i la col·laboració del nen. I molts educadors ho intenten, però encara així, en més i més nens

la nostra educació sembla fallar. I parlo tant de nens petits, la conducta pertorbadora dels quals es limita a rebequeries i petites provocacions, com d'adolescents desafiants i violents, en els quals sembla que cap mesura tingui ja efecte.

En aquesta situació es troben molts pares i professionals de l'educació: la majoria ha entès que l'estil autoritari d'abans no era una bona forma de criar els fills, però no coneixen alternatives que funcionin. Sembla que ara els pares, desorientats i sobrecarregats, opten moltes vegades per una educació sobreprotectora i consentidora, la qual cosa fa que els nens ja no aprenguin límits, i com a conseqüència puguin presentar diversos problemes de conducta, de disciplina i de convivència.

L'escola tampoc es veu competent per oferir una alternativa correctora d'aquest estil educatiu. Cada vegada més, pares, mares i mestres senten la necessitat d'orientació respecte al que poden fer i com haurien de fer-ho. És per a aquestes persones que he escrit aquest llibre. Davant les queixes de pares i mestres sobre l'augment de problemes de conducta dels nens, i en la disjuntiva entre una educació coercitiva i una educació autoritària, la present proposta opta per una educació per la convivència i la cooperació.

Propòsit d'aquest llibre

L'objectiu de l'Educació per la Convivència i, amb això, d'aquest llibre, és mostrar que és possible trobar una sortida entre els dos extrems: entre una educació autoritària, per una banda, que treballa amb amenaces, càstigs i prohibicions i que produeix nens humiliats i subjugats i, per una altra banda, una educació consentidora que no posa límits i que produeix nens malcriats i violents. Les solucions consisteixen en tècniques que no es basen en l'aplicació d'unes pautes prefabricades, sinó principalment en el canvi d'actitud de l'educador,

conjuntament amb unes estratègies que es poden utilitzar en situacions conflictives. Aquestes solucions serveixen per a pares i mares, mestres i altres educadors i es poden utilitzar, per tant, a casa i a l'aula. S'explicaran detalladament en els propers capítols.

CAPÍTOL I

ELS TRES EIXOS DE L'EDUCACIÓ PER LA CONVIVÈNCIA

En aquest primer capítol parlarem una mica dels tres grans eixos que guien aquest llibre. Primer expliquem què és un enfocament psicoeducatiu respecte als problemes de conducta, a diferència d'una intervenció terapèutica. Després parlarem dels diferents estils educatius i explicarem les diferències entre l'estil autoritari, permissiu i democràtic. Finalment, destacarem perquè aquí no oferim «pautes», sinó canvis d'actitud i l'aplicació d'estratègies.

L'enfocament psicoeducatiu

A diferència del que es considera un enfocament psicoterapèutic, on el professional treballa amb el nen problemàtic o amb psicopatologia, la psicoeducació no intenta «curar» o millorar una simptomatologia o canviar la personalitat. Més aviat s'apropa al que s'entén com a «orientació psicològica» o *counselling*. El paper del professional psicoeducacional és similar al d'un professor que ensenya habilitats i mètodes pedagògics, facilita el creixement personal i fomenta l'autoajuda i les relacions interpersonals. I sobretot, té una eminent funció preventiva: no s'espera fins que s'hagi iniciat un procés patològic, sinó que comença en la base educativa, ensenyant mètodes pedagògics eficaços per evitar que les dificultats del nen no es converteixin en patologia. Aleshores, en la intervenció amb nens problemàtics tenim tres nivells d'actuació:

1r nivell: Educacional. Ensenyar a pares i mestres com educar millor amb l'objectiu de capacitar-los a

intervenir de forma preventiva i correctiva amb els seus fills i alumnes (intervenció psicològica indirecta). Aquesta intervenció funciona de forma òptima quan s'inicia a les primeres manifestacions de problemes comportamentals, tot i que també serveix quan es presenten trastorns de conducta importants.

2n nivell: Psicoterapèutic. Intervenir directament amb nens problemàtics i/o que presenten trastorns de conducta i trastorns mentals. A la psicoteràpia infantil sempre hi ha un professional, habitualment un psicòleg, que intervé directament amb el nen o adolescent que té el problema, sovint en contacte amb els pares. També pot ser objecte d'intervenció tota la família. Habitualment, una psicoteràpia no es fa com a prevenció, sinó que es busca quan es presenta ja un trastorn manifest.

3r nivell: Intervenció a nivell comunitari. Fomentar una col·laboració interdisciplinària (metges, psicòlegs, educadors socials, pares) per a millorar la qualitat de l'ensenyança, de l'educació i de la intervenció psicològica en general per a donar la màxima atenció als nens afectats o en risc.

En aquest llibre treballarem al primer nivell, ja que és aquí on cada educador (habitualment pare, mare i/o mestre/a) pot intervenir i millorar les dificultats del nen i els problemes de convivència a casa o a classe que deriven de la seva conducta pertorbadora. La idea d'aquest llibre és que els educadors aprenguin les tècniques que aquí es descriuen amb detall i puguin aplicar-les en cada cas.

L'estil educatiu: tradicional i democràtic, autoritari i permissiu

La filosofia del nostre enfocament educatiu es basa en dos principis fonamentals: primer, en la idea que

cada persona aspira a un ideal d'autoactualització, és a dir, a desenvolupar al màxim les seves potencialitats. Aspirem a superar els obstacles, a aconseguir els nostres objectius, sentir-nos complerts, forts, vàlids i útils. El segon principi afirma que l'ésser humà no-més es pot entendre en el seu context social. La clau està en el que anomenem a partir d'ara «Sentiment de Comunitat».

Totes les persones tenim la necessitat de pertànyer a una família, a un grup, una comunitat, i a la humanitat en general; el nen petit primer ha d'experimentar aquesta sensació de pertinença en el si de la família, i després, a mesura que va creixent, ha d'aprendre a contribuir al funcionament d'aquesta família o comunitat mitjançant el seu esforç personal, és a dir: ha d'aprendre la cooperació. És aquest esforç i aquesta cooperació la que contribueix a la seva autoactualització, el primer principi que hem anomenat. Si aquest procés adaptatiu i autoactualitzador de la persona es veu obstaculitzat, i si aquesta necessitat de pertànyer i d'integració plena no se satisfà, el nen pateix i desenvolupa sentiments d'inferioritat. Aquests sentiments d'inferioritat són a la base de molts problemes infantils i en l'edat adulta. Per això, és necessari basar-se en l'educació per a ajudar els nens a convertir-se en una persona plena, ja que és l'educació qui té major influència en la personalitat dels nostres fills. Per saber quina educació hem de donar als nens, hem d'estudiar els diferents estils.

En l'educació tradicional, s'acostumaven a utilitzar mètodes autoritaris, com ara l'aplicació de premis i càstigs amb la finalitat de motivar els nens. Però arran d'una progressiva democratització de la vida social i política, l'educació no pot quedar a part i continuar basant-se en l'autoritarisme d'uns pocs (en aquest cas

els pares i mestres) per a imposar els seus criteris de conducta, sinó que ha d'intentar, en un ambient «democràtic», fomentar la coparticipació, el diàleg, l'autodeterminació, la responsabilitat compartida, etc. de tots els membres del grup (família, escola, etc.). Si bé és cert que no tots els membres d'un determinat grup tenen els mateixos coneixements, les mateixes responsabilitats i els mateixos drets, com a éssers humans sí que tenen el mateix valor i la mateixa dignitat, i, per tant, s'ha d'insistir en la necessitat de dialogar, de parlar d'igual a igual, amb respecte mutu.

Òbviament, una educació democràtica no significa desordre i permissivitat i que els fills poden fer el que desitgen en cada moment —això seria un estil educatiu consentidor o permissiu—, sinó que pretén crear un ambient ric en estímuls, de manera que els nens gaudeixin aprenent, però que a la vegada adquireixin responsabilitat per a la seva conducta i al seu propi procés d'aprenentatge.

Constatem que, almenys en la teoria, aquestes idees democràtiques ja han trobat el seu camí a les famílies, a les aules i a les polítiques educatives. La majoria dels educadors ja coneixen aquests conceptes democràtics. Per exemple, els pares d'avui eviten càstigs severos i absurds, especialment els càstigs físics. Els professionals de l'educació també intenten impartir les seves classes de forma interessant i participativa. De la mateixa manera, els principis de la política educativa de la majoria dels països democràtics es basen en els valors de llibertat, autonomia, participació, cooperació, solidaritat, tolerància, diàleg, iniciativa, esperit crític, valors humans, etc., i l'objectiu d'aquesta política educativa és el de preparar l'alumnat per a la vida amb una maduresa responsable.

Tot i així, les coses no acaben de funcionar del tot, perquè es pressuposa que els pares, mares i mestres ja sabran com implementar aquests valors, i aquest no sempre és el cas. Per tant, continua existint una discrepància entre teoria educativa (que acostuma a ser perfectament «democràtica») i la pràctica diària en les aules i famílies. La realitat és que l'educació dels nens tant en l'àmbit familiar com a l'escola ens resulta cada cop més complicada, i augmenten les queixes dels educadors sobre «nens difícils» amb problemes de conducta que dificulten la convivència familiar i a l'aula. Una educació democràtica pot resultar relativament fàcil de practicar quan es tracta de pares o mestres de bona fe que es relacionen amb nens i nenes normals, és a dir, amb nens que al marge de petites entremaliadures o fases difícils habituals d'una determinada etapa evolutiva no presenten conductes especialment pertorbadores.

Desgraciadament, i malgrat una major consciència democràtica en el món educatiu i en les famílies, les conductes problemàtiques i fins i tot la violència infantil i juvenil, lluny de minvar com s'esperava, va en augment. ¿Deu ser que l'educació democràtica moderna no funciona? ¿No ha implementat de forma complerta o de forma correcta? ¿O deu ser que l'educació autoritària d'abans s'ha substituït no per una educació realment democràtica, sinó per una actitud de *laissez-faire* (consentidora) i extremament permissiva per part de mestres i pares desorientats i sobrecarregats?

Podem especular sobre aquest fenomen. Mentre que en èpoques autoritàries l'estil educatiu també era autoritari, amb el pare com a màxima autoritat que imposava els seus valors i les seves normes amb duresa i rigor, sense deixar-se qüestionar, avui vivim en una societat potser massa permissiva.

De fet, molts educadors que treballen amb nens difícils es queixen de l'educació massa laxa i massa consentidora que regna a les famílies; els pares, desorientats ells mateixos sobre els valors de la societat, no saben com educar millor els seus fills i opten, per inseguretat o comoditat, per un model consentidor i sobreprotector a l'hora de tractar amb els seus fills. Aquesta actitud sembla anar més conforme amb una societat que sota el mantell de la llibertat individual amaga una permissivitat i relaxació extremes. Tenim la impressió que l'estil educatiu ha oscil·lat d'un extrem a l'altre, des d'un autoritarisme absolut amb normes inapel·lables fins a una permissivitat poc crítica i sense valors. En vista de l'augment de la delinqüència i violència juvenils no falten les veus que reclamen un gir cap a un estil més autoritari. Però tots els que som en el món de l'educació intuïm que aquesta no seria la solució.

No «pautes», sinó actituds i estratègies

Sovint els pares i els mestres em demanen «pautes», consells sobre com reaccionar a les conductes provocadores dels nens, del tipus: «si el nen fa tal cosa, quina cosa haig de fer jo?» Però el primer que els dic és que no puc oferir pautes, tal com les entenem habitualment. Em pregunten: «si el nen fa tal cosa, com haig de reaccionar?» Hi ha molts llibres, programes i *supernannys* que donen pautes, i no nego que n'hi ha que funcionen. Però aquest llibre no es basa en pautes, sinó en actituds i estratègies que l'educador ha d'adoptar. ¿Quina diferència hi ha entre una cosa i una altra?

Una pauta és una reacció que l'adult ha de fer a una conducta determinada. Per exemple, «si el teu fill pega un altre nen, l'has de renyar.» I això de forma consistent, és a dir, a la mateixa conducta, la

mateixa pauta. Però amb les actituds i les estratègies és diferent. Una actitud és una posició que ha de mantenir l'adult *sempre* cap al nen, no només quan es porta malament, sinó també quan es porta bé. Per exemple, quan recomano l'actitud d'«encoratjament», l'hem d'encoratjar sempre que puguem, no només en situacions conflictives.

Una estratègia, en canvi, s'aplica en una situació conflictiva concreta. Una estratègia pot definir-se com el conjunt d'accions que es prenen per assolir un objectiu perseguit a l'inici d'una situació determinada. Implica un element de planificació i el desplegament intel·ligent d'aquestes accions. Per exemple, si vull ajudar un nen amb dificultats d'aprenentatge a passar curs, hauré d'analitzar les seves necessitats, determinar els objectius concrets i planificar els recursos que tinc per facilitar les eines per compensar els seus dèficits d'aprenentatge (classe de reforç, tècniques d'estudi, etc.). En el cas de les conductes pertorbadores, també hauré de fer una anàlisi de la situació i de l'objectiu que persegueix el nen amb la seva conducta. A partir d'aquí, dissenyo l'acció que haurà de portar a una millora d'aquesta situació.

Les actituds són la base sobre la qual s'apliquen les estratègies. Una actitud té tres components: un component cognitiu, un component afectiu i un component conductual. El component cognitiu es refereix a la representació mental que tinc de l'objecte, la informació, les percepcions i les creences que tinc sobre ell. El component afectiu es refereix al sentiment positiu o negatiu que tinc respecte d'aquest objecte, i el conductual a la tendència de reaccionar d'una determinada manera en relació amb l'objecte.

Una actitud racista, per exemple, està caracteritzada per la creença que les persones d'una altra cultura o

d'un altre color són inferiors a la meua cultura, per sentiments de rebuig i per la disposició d'actuar en contra d'ells, per exemple participant en manifestacions contra la immigració. Una actitud impregnada per un esperit democràtic conté entre altres coses la creença en la igualtat de les persones, un sentiment de respecte i la disposició de col·laborar. Aquesta actitud, de cara al nen que es porta malament, em fa pensar que el nen no és dolent, sinó que està equivocat; igualment li tinc un sentiment de respecte i afecte, i tinc el desig d'ajudar-lo (en lloc de castigar-lo). Amb aquesta actitud estic en disposició d'utilitzar les estratègies adequades per a aquest objectiu.

Resum del capítol I

En aquest primer capítol, hem assentat les bases filosòfiques del nostre enfocament. No tractem els nens amb problemes de conducta com a «pacients» que necessiten una intervenció psicològica per part d'un professional, sinó com a nens que s'han d'educar d'una manera diferent. I la intervenció es fa de forma indirecta, a través dels pares/mares i mestres, és a dir, en l'entorn habitual del nen. La intervenció, doncs, és canviar l'estil educatiu dels adults de cara al nen problemàtic. Sabem que els pares d'avui estan desorientats i no saben com posar límits. Per no pecar d'autoritaris en un món democràtic, sembla que se n'han anat cap a l'altre extrem, l'educació massa consentidora. Però tant l'educació autoritària com la consentidora tenen efectes molt negatius sobre l'autoestima del nen i, amb això, sobre la seva conducta. La solució a aquest dilema la proposem a través de les actituds i estratègies que l'adult pot utilitzar per millorar el sentiment de comunitat del nen i, amb això, reduir les conductes pertorbadores.

CAPÍTOL II

UNA VISIÓ DIFERENT DE LES CONDUCTES PROBLEMÀTIQUES

En la societat actual, observem una creixent patologització (i, consegüentment, medicalització) d'aspectes de la vida que fa uns anys no eren considerats entitats mèdiques o patologies. Avui, un nen que abans era considerat com a «molt mogut», pot rebre fàcilment el diagnòstic d'«hiperactiu». En aquest capítol, presentem els trastorns de conducta a la infància i adolescència primer des d'un punt de vista psiquiàtric, i després els contrastem amb el «trastorn» que deriva d'una educació equivocada. Mentre la visió psiquiàtrica, la de considerar la conducta maladaptativa com a un trastorn, ens fa sentir impotents com a educadors i ens obliga a recórrer a especialistes de la salut mental, la visió educativa ens permet un marge d'intervenció molt més ampli. Veure la conducta pertorbadora com el resultat d'una educació equivocada i no com a psicopatologia ens permet intervenir directament com a adult que està en relació directa amb el nen.

Els trastorns conductuals a la infància i adolescència des de la psiquiatria

L'anomenada «Bíblia dels psiquiatres», el manual DSM-IV *Diagnòstic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Manual diagnòstic i estadístic dels trastorns mentals) reconeix com a trastorns conductuals a la infància el trastorn de dèficit d'atenció amb o sense hiperactivitat (el famós TDA o TDAH), el trastorn dissociatiu i el trastorn negativista-desafiant. A continuació explicarem aquests tres diagnòstics psiquiàtrics.

Trastorn de dèficit d'atenció amb o sense hiperactivitat (TDAH/TDA)

Respecte al TDAH, el més freqüent i conegut, molts pares estan preocupats i es pregunten si el seu fill o la seva filla poden tenir aquest problema. Hem de destacar que el nivell d'activitat és diferent de nen a nen. Hi ha nens molt tranquils, que ja de molt petits es queden a l'habitació jugant tranquil·lament, pel delit dels seus pares. Però també hi ha molts nens absorbents, que reclamen l'atenció dels pares constantment, saltant d'activitat en activitat i mantenint els pares ocupats a cada moment. I els pares, tot i que saben que un nen requereix dedicació, s'esgoten i es pregunten si aquesta activitat aparentment excessiva no representa un problema d'hiperactivitat, tant en voga avui dia.

Però no tots els nens molt actius són hiperactius! Per fer un diagnòstic d'hiperactivitat (o més aviat, de dèficit d'atenció, fenomen que està a la base d'aquesta hiperactivitat) es necessita un especialista (psicòleg, psicopedagog, pediatra) i no s'estableix abans dels cinc anys d'edat del nen. Els símptomes predominants són hiperactivitat, impulsivitat i, sobretot, dèficit d'atenció.

Sobre el tractament del TDAH existeixen diferents opinions. En els casos de nens «molt actius» o casos límit (amb diagnòstic dubtós), les tècniques psicològiques educatives que explicarem en aquest llibre representen la intervenció d'elecció. Tot i que requereixen molta dedicació per part dels pares, l'esforç es paga. Però si els especialistes han confirmat un diagnòstic clar de TDAH, és necessari un tractament farmacològic addicional, ja que en aquests casos clars acostuma a ser molt eficaç. Alguns pares amb nens hiperactius m'han comentat que existeix una «vida abans i després de la medicació». Però també i sobretot en aquests casos

un seguiment psicològic i una educació pautaada són imprescindibles.

Trastorn negativista-desafiant

El DSM-IV defineix el trastorn negativista-desafiant com un patró recurrent de comportament negativista, desafiant, desobedient i hostil, dirigit a les figures de l'autoritat, i que persisteix almenys durant sis mesos. Acostuma a presentar-se abans dels vuit anys d'edat i molts cops va unit a un trastorn d'hiperactivitat. El nen es mostra colèric, discuteix amb els adults, molesta deliberadament els altres, és rancorós i venjatiu, tot culpant els altres del seu propi mal comportament. El trastorn és més freqüent en famílies desestructurades i quan un dels progenitors també havia manifestat problemes de conducta o altres trastorns mentals.

El diagnòstic l'ha de fer un especialista de la salut mental i es fa només quan hi ha un deteriorament clínicament significatiu en l'activitat social i en el rendiment acadèmic. En aquests casos, veiem clarament la dificultat de distingir el que representa una conducta reprobable intencionada i el que pot ser una «malaltia». I sobretot hem de tenir en compte que de cap manera aquesta etiqueta de «trastorn» s'ha d'utilitzar per disculpar les dolenteries del nen.

Trastorn dissocial

El tercer trastorn que hem mencionat, el trastorn dissocial, és més greu que el trastorn negativista-desafiant i representa un patró persistent i repetitiu en el qual es violen els drets bàsics dels altres i de les normes socials. El nen o adolescent pot manifestar agressions que causen un dany físic, crueltat amb animals, destrucció de la propietat, frauds, furts, i altres infraccions i delictes. Pot haver-hi conductes dissocials més lleus (mentides, absència escolar, etc.)

fins a molt greus (crueltat deliberada, robatori amb intimidació, atracaments, violació, etc.). Habitualment es tracta de persones amb poca empatia i preocupació pels sentiments dels altres. Pot començar en la infància i en l'adolescència, i com a causa s'han discutit components genètics i ambientals.

Afortunadament, el trastorn dissocial, tot i que és molt greu, és poc freqüent. El més freqüent és el TDAH, que en les últimes dècades s'ha convertit en una autèntica moda. El que s'observa en els últims anys és una creixent diagnosticació del trastorn negativista-desafiant. No és l'objectiu d'aquest text qüestionar l'existència real d'aquestes patologies ni suggerir que no s'hagin de diagnosticar ni tractar amb fàrmacs.

El que sí que sembla existir és una creixent tendència en la nostra societat, a les famílies i escoles, a acceptar que algunes conductes que abans eren considerades com a «dolentes» ara són «patològiques» i a delegar la responsabilitat educativa als especialistes de la salut mental. Al marge que hi ha manifestacions que requereixen una atenció psiquiàtrica i que responen més o menys bé als fàrmacs, el problema més freqüent que veiem sembla ser el que podem anomenar, mig en broma, TNC (trastorn del nen consentit), el resultat conductual d'un estil educatiu erroni per part dels pares i mares: nens malcriats, nens consentits, nens que no coneixen límits i nens als quals s'estalvia, per una protecció mal entesa, el més mínim esforç.

Davant d'aquesta situació proposem l'Educació per la Convivència. Entenem l'Educació per la Convivència, aplicada de forma coherent i consegüent, com la manera més eficaç de tractar aquest tipus de problemes conductuals des dels seus inicis. L'objectiu és ensenyar a pares, mares i mestres un estil educatiu alternatiu que es pugui aplicar a casa i a l'aula i que serveixi tant

d'intervenció amb un nen problemàtic com de prevenció, de manera que els petits defectes i transgressions no es converteixin en grans perturbacions.

¿Què són els problemes conductuals des de la posició de l'Educació per la Convivència?

Quan aquí parlem d'un «nen difícil» o d'una «nena difícil» o amb problemes, ens referim habitualment a problemes de conducta (que poden, o no, rebre una etiqueta diagnòstica, tal com hem descrit en el capítol anterior), però en molts casos aquests nens també presenten problemes d'aprenentatge i de rendiment. Aquests poden ser una conseqüència de la conducta inadequada (per exemple, el nen molesta els altres de la classe i per tant no presta atenció i perd matèria), però també poden ser la font dels problemes de conducta (un nen amb dislèxia o dificultats de lectoescriptura es frustra veient que als altres els resulta més fàcil aprendre a llegir i escriure i es torna agressiu). De totes maneres, podem destacar dues fonts importants de problemes de conducta, no sempre fàcils de distingir clarament l'una de l'altra: una problemàtica amb base orgànica (mèdica) i una problemàtica amb una base psicosocial.

La problemàtica psicoorgànica

Respecte de la vessant més orgànica, la hiperactivitat (amb o sense etiqueta de TDAH) per exemple representa un caldo de cultiu tant pel desenvolupament de problemes de conducta (per exemple per causa de la impulsivitat del nen) com per dificultats a l'aprenentatge (el nen no presta atenció i perd els continguts). De totes maneres, els problemes de conducta i els problemes d'aprenentatge acostumen a formar un entramat complicat, difícil de diagnosticar en totes les seves facetes i més difícil encara de trac-

tar, ja que resulta difícil distingir les possibles bases orgàniques (per exemple, un dèficit cognitiu) de les psicològiques. El que pot aparentar una conseqüència psicològica (per exemple, un dèficit de concentració), en el fons pot ser la causa, i el que sembla l'arrel pot ser l'efecte. En molts casos, no es pot distingir si els problemes que presenta el nen són una conseqüència directa d'una suposada disfunció cerebral o si són una reacció psicològica del nen que es veu diferent dels altres, és a dir, amb més impediments i dificultats que els seus companys de classe.

De la mateixa manera, un nen afectat per una disminució física o sensorial pot veure's com a inferior als altres que no tenen aquesta dificultat i reaccionar amb conductes compensatòries que pretenen cridar l'atenció (un nen amb un dèficit auditiu no corregit, un nen amb una visió disminuïda que ha de portar ulleres de molta graduació, un nen coix, etc.). El mateix efecte pot tenir una malaltia mèdica crònica (diabetis, asma, etc.) o senzillament una salut delicada. Com a resultat de tot això, el nen pot desenvolupar una sèrie de dificultats, des de petits problemes de conducta (com ara cridar l'atenció) i de disciplina (negar-se a obeir) fins a grans problemes d'aprenentatge i d'agressivitat. Una reacció negativa dels altres nens poc tolerants respecte a les dificultats del company pot agreujar el tema: les crítiques, el rebuig, les burles dels companys contribueix a provocar un acusat sentiment d'inferioritat en el nen. Com veurem més endavant, aquest tendirà a retirar-se o a sobrecompensar aquest sentiment d'inferioritat, tornant-se resignat i passiu, o bé agressiu, negativista i hostil. També pot intentar cridar l'atenció fent el pallaso, o, per un altre costat, exagerant els seus problemes i necessitats, tot exigint que siguin satisfets pels adults a l'instant. Els problemes poden arribar a una escalada i resultar, a l'edat

de l'adolescència, en psicopatologia com ara la fòbia escolar, ansietat i depressió, símptomes psicossomàtics, intents de suïcidi, o bé en agressivitat i violència, abús de substàncies i delinqüència.

La problemàtica psicossocial

A la vessant psicossocial trobem tant els estils educatius parentals erronis ja mencionats com un entorn desfavorable en el qual es pot trobar la família, amb totes les seves facetes, que van des de problemes econòmics a situacions greus de pobresa, negligència paterna, maltractaments, delinqüència, toxicomanies, psicopatologies i marginació en general. Cadascun pot tenir una incidència important en la conducta del nen, i quants més factors s'ajunten, més probable es fa l'aparició d'un problema en el nen. Un nen que creix en una família marginada, on el pare alcohòlic maltracta la mare i els fills, té més risc de presentar problemes de conducta seriosos que un que és educat per uns pares afectuosos i en situació socioeconòmica estable.

Però afortunadament, aquestes condicions no són determinants! El fill d'una mare maltractada la pot culpabilitzar per consentir que el pare la pegui i convertir-se, ell mateix, en home maltractador; la seva germana pot condemnar el pare i odiar tots els homes, i tenir greus problemes de relació un cop adulta; crescut en la mateixa família, un altre nen pot, de gran, fer-se membre d'una ONG per lluitar contra les injustícies socials, i un altre, convertir-se en delinqüent. De què depèn aquesta elecció? Segurament, hi ha diversos factors que hi conjuguen, però en última instància, el nen també pren una decisió, es posiciona davant dels fets «objectius» de les seves circumstàncies i tria la seva pròpia visió. Aquesta elecció no sempre és conscient i forma part de la força creativa innata que tenim els

éssers humans. Avui també es parla del fenomen de la resiliència, la capacitat de l'individu de sobreposar-se a les tragèdies, els traumes i els contratemps i, tot i així, convertir-se en una persona normal i feliç.

Els sentiments d'inferioritat i l'afany de superioritat

El que en aquest llibre ens interessa, no són els grans traumes i les situacions psicosocials extremament difícils, sinó els petits errors que pares i mares, mestres i altres educadors poden cometre, per equivocació o desconeixement, però que poden tenir grans conseqüències en la conducta dels nens: l'estil educatiu.

Com havíem descrit en un capítol anterior, abans, a la infància dels nostres pares i avis, o potser també a la nostra, era normal que els pares, tot i que molts es podien considerar bons pares, tinguessin un estil educatiu més aviat autoritari. Però els nens que creixen en una família que abusa d'aquest estil, fàcilment desenvolupen sentiments d'inferioritat, perquè sempre es veuen humiliats i castigats; és difícil tenir els pares contents, fer les coses a la seva satisfacció i aconseguir un sentit de domini i autonomia. En canvi, avui dia, com també hem dit abans, molts pares professen un estil educatiu més aviat oposat, és a dir, sobreprotector i consentidor. I això també provoca sentiments d'inferioritat. Analitzem per què.

Sentiments d'inferioritat normals i neuròtics

Experimentar sentiments d'inferioritat forma part de la nostra vida. Tots hem estat alguna vegada en una situació en què ens sentíem, en més o menys grau, inferiors a una altra persona o grup de persones. Les possibilitats d'experimentar aquests sentiments a la vida quotidiana són infinits. Poden ser experiències de poca importància (per exemple, haver estudiat con-

juntament amb un company i veure que aquest treu una nota més alta que un mateix, veure com li donen un ascens a un col·lega i a mi no, el menyspreu que veiem a la cara d'una altra persona després d'haver dit una cosa no apropiada, la mirada crítica de la nostra parella, etc.) o alguna situació de més gravetat (que ens humilien, que la nostra parella ens deixa per una altra persona, un fracàs important, etc.).

Aquests sentiments sempre tenen a veure amb una comparació que faig de la meva condició amb la dels altres. Puc sentir-me inferior perquè tinc menys diners que el meu cunyat, sóc menys guapa que la meva germana, o no tan reeixit com el meu company de feina, però sempre és un sentiment dolorosament percebut de ser «menys», mentre que l'altra persona, suposadament, és o té «més». Òbviament, aquest sentiment d'inferioritat és subjectiu; cap ésser humà pot ser realment «inferior». Els que creiem en els valors d'igualtat i democràcia, sabem que, per la condició de ser persona, tots tenim el mateix valor —tot i que alguna vegada no acabem de creure'ns-ho.

No tothom reacciona de la mateixa manera davant la mateixa situació. Mentre una persona, després d'un petit fracàs, s'enfonsa, una altra li dona poca importància, o bé considera aquest fracàs com un repte, com una invitació a millorar algun aspecte de la seva persona. És a dir, hi ha persones que tenen més tendència a experimentar sentiments d'inferioritat que d'altres. La majoria de nosaltres, com a adults més o menys madurs i més o menys sans mentalment, hem après a gestionar més o menys bé els nostres sentiments d'inferioritat, perquè som capaços de fer un pas enrere i fer una reflexió conscient sobre el que ens acaba de passar, sobre l'esdeveniment que ens ha fet sentir malament.